Hadis İlminde Görme Engelli Râvîlerin Rivayete Ehliyetleri*

Mahmut Memiş** Yusuf Açıkel***

Öz

Beş duyu organlarından biri olan görme duyusu, insanların en çok kullandığı duyu organlarından birisidir. Bununla birlikte görme duyusu, bazı sebeplerle yitirilebilmektedir ve bu durum ise insanın bilgi edinmesine olumsuz olarak yansıyabilmektedir. Aynı şekilde râvîler için de görme duyusunun yitirilmesinin bazı olumsuz tesirleri olabilmektedir. Bu nedenle görme engelli râvîlerin görme engelinden ne derece etkilendiklerini tespit etmek, rivayetlerinin sıhhatini tespit etmek açısından önemlidir. Buna binaen bu çalışmada görme engelli râvîlerin rivayetlerinin makbul görülüp görülmediği incelenmektedir. Araştırmanın amacı görme engelinin, râvîlerde ne tür bir etki bıraktığını tespit edip görme engellilerin hadis rivayetine ehliyetlerinin değerini irdelemektir. Çalışmada ilk olarak Arap dilinde görme engeline delalet eden lafızlar tespit edilip kısaca açıklamaları yapılmıştır. Akabinde hadis edâ ve tahammülünde asıl olanın işitme mi yoksa görme mi olduğu izah edilmiştir. Daha sonra muhaddislerin râvîlerde aradıkları temel vasıflar arasında râvînin görüyor olması şartının bulunup bulunmadığı incelenmiş olup görme engellilerin şahitliğe ehliyetleri ile hadis rivayetine ehliyetleri arasındaki ilişki tetkik edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Hadis Usulü, Râvî, Görme Engelli Râvîler, Rivayet Ehliyeti.

---

* Bu makale, Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Açıkel danışmanlığında Mahmut Memiş tarafından hazırlanan "Hadis İlminde Görme Engelli Râvîler ve Rivayet Ehliyetlerinin Değeri" (Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, 2019) adlı Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, mahmutbattalgazi@hotmail.com

*** Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı, yusufacikel@sdu.edu.tr

The Qualifications/Competency of the Blind Narrators in Their Narrations at Hadith Science

Abstract
Vision, which is among the five senses, is one of the most used senses by human. However, the sense of sight might be lost due to some and this situation might affect human negatively in terms of acquisition of information. Likewise, blindness could lead to some negative effects for the narrators so it is important to specify to what extent the visually impaired narrators are affected by the visual impairment in terms of determining the credibility of their narrations. In this context, this study examines whether the narrations of visually impaired narrators are acceptable or not. The aim of this study is to determine what kind of effects has the eye disability to the visually impaired narrators and to examine the value of qualifications/competency in their narrations. In the study, firstly, the Arabic words which refer to the visual impairment is determined and then their explanations are made. Subsequently, it is explained whether hearing or seeing is the main thing in acquisition and fulfilment of the hadith. After that it is explained that there is a condition or not about the necessity of the narrator's eyesight among the main qualifications that the hadith scientists sought in the narrator.
Keywords: Hadith, Science of Hadith, Narrator, Visually Impaired Narrator, Competency for Hadith Narration.

أهلية المعاقين لرواية الحديث في العلم الحديث

مُلخص
البصر(الرؤية)، هو أحد الحواس الخمس عند الانسان، وهو أحد الحواس الأكثر استخدامًا من قبل البشر. ومع ذلك، فإن الرؤية قد تَضْعُف لأسباب عديدة. ما يجعل الامر ينعكس سلبًا على حصول الشخص على المعلومات. وبالمثل، فرواة الحديث هم بشر يصيبهم ما يصيب البشر ما يجعل لضعف الرؤية أو فقدانها بعض الآثار السلبية على رواية الحديث، لذا كان من المهم في هذا البحث تحديد تأثير العمى وضعف الرؤية على مسألة التحمل وأداء الحديث، واستناداً الى هذه الحيثية تبحث هذه الدراسة فيما إذا كانت روايات الرواة العميان مقبولة أم لا، فالهدف من الدراسة هو معرفة تأثير العمى على الرواة لتحديد قدرة الأشخاص العميان على رواية الحديث. لذا كانت بداية هذه الدراسة تحديد الكلمات في اللغة العربية المرتبطة بالعمى وضعف الرؤية وشرحها بإيجاز. وبعد ذلك تناول البحث مسألة ما إذا كان الشيء الرئيسي في رواية الحديث وتحمله السمع فقط أم يُشترط معه البصر. بعد ذلك تناول البحث هل تُشترط مؤهلات معينة في الراوي عند علماء الحديث لرواية الحديث ومقارنة أداء الأعمى أو ضعيف الرؤية للشهادة بروايته وتحمله للحديث.
الكلمات المفتاحية: الحديث، الراوي، العمى، أهلية التحمل، أهلية الأداء.

Giriş

İslam dininin ana kaynaklarından birincisi Kur'an-ı Kerim, ikincisi hadislerdir. İslâm dinini tam ve doğru anlamanın temel şartlarından biri hadisleri doğru bir şekilde anlayıp kavramaktır. Bunu gerçekleştirmek için öncelikle sahîh hadislerin, zayıfından ayrılması gerekmektedir. Tarih boyunca hadis âlimleri geliştirdikleri metotlarla, bu ayıklama işlemini gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Dolayısıyla onların metodolojilerinde râvî tenkit ve tetkiki önemli bir yer tutmuştur. Buna binaen râvîlerin, görme, işitme, ortopedik vb. fiziki engelleri ile yalan söyleme, bid'at ehli olma, aşırı dikkatsizlik vb. ahlakî ve zihnî yapıları muhaddisler ve hadis münekkitleri tarafından çok dikkatli ve ayrıntılı olarak incelenmiştir. Çünkü bunlar, râvîlerin hadis rivayetine ya doğrudan ya da dolaylı olarak etki etmiştir. Bu makalede görme engelinin, râvîlerin rivayetlerine ne tür bir etki yaptığı ele alınmıştır. Görme engelinin başlı başına bir cerh sebebi olup olmadığı, râvînin ehliyetine ne tür bir etkide bulunduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Muhammed b. Abdillah el-Hayânî'nin "Hukmu Rivâyeti'l-A'mâ İnde'l-Muhaddisîn" isimli makalesiyle bu konuyu ele almıştır.[1] Bu çalışmada a'mâ ve darîr lafızların anlamları, muhaddislerin ve fakihlerin râvîlerde aradığı şartlar, hadis rivayetinde görme ve işitme duyusunun yeri ve önemi, görme engelli râvîlerin rivayetlerinin hükmü konuları ele alınmıştır. Ancak bu çalışmada görme engeline delalet eden lafızların sadece a'mâ ve darîr ile sınırlı kalması, görme engelli râvîlerin şahitliğinin hükmünün beyan edilmemesi, görme engelinin râvîlerde cerhe sebebiyet verdiği durumların belirtilmemesi ve hadis tarihinde ne kadar görme engelli râvînin bulunduğunun tespit edilmemiş olması eksik kalmıştır. Yusuf Açıkel *"Hadisler Işığında Görme Engelliler ve Bazı Öneriler",* makalesinde görme engellilerle ilgili kavramları, Kur'an'da ve hadislerde görme engellilerin durumu, günümüzde görme engellilerin karşılaştıkları sorunlar karşısında bazı çözüm önerilerini ele almıştır. Çalışmada görme engelli râvîlerin rivayete ehliyeti konusundan söz edilmemiştir. Biz de zikredilen çalışmalardan istifade ederek *"Hadis İlminde Görme Engelli Raviler ve Rivayete Ehliyetlerinin Değeri"* isimli yüksek lisans tezimizde bu konuyu ele aldık ve eksiklikleri gidermeye çalışıp faydalı olduğuna inandığımız ilavelerde bulunduk.[2]

---

1 Muhammed b. Abdullah el-Hayânî, "Hukmu Rivâyeti'l-A'mâ İnde'l-Muhaddisîn", *Mecelletü Câmiatü't-Tayyibe* 1 (2005), 89.

2 Mahmut Memiş, *Hadis İlminde Görme Engelli Raviler ve Rivayete Ehliyetlerinin Değeri* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019).

Rivayet asrında görme engelli olan 146 râvî tespit edilmiştir. Bu râvîlerden 14'ü görme engelli olması sebebiyle cerh edilmiştir.[3] Bu ise akla, neden diğer râvîlerin cerh edilmediğini getirmektedir. Cerh edilen görme engelli râvîler hangi gerekçelerle cerh edilmiştir? Ayrıca görme duyusu olmadan sadece işitme duyusu ile hadis edâ ve tahammülünde bulunmak yeterli midir? Bu makalede bu tür problemler ele alınmıştır.

Asıl konuya geçmeden önce görme engeline delalet eden lafızları ve anlamlarını kısaca incelemekte fayda vardır.

1. Görme Engeline Delalet Eden Lafızlar

Arapça'da görme engeline delalet eden pek çok lafız bulunmaktadır. Muhammed b. Abdullah el-Hayânî sadece a'mâ ve dârîr lafızlarını beyan etmiştir.[4] Yusuf Açıkel ise bu iki lafızla birlikte ekmeh, kefîf ve a'şâ lafızlarını zikretmiştir.[5] Biz de araştırmalarımız neticesinde talîs ve tamîs kelimelerinin de görme engeline delâlet ettiğini tespit ettik. Bu kelimelerin anlamları şu şekildedir:

1.1. A'mâ (أَعْمَى)

A'mâ, Arapça عمي "a-mi-ye" kökünden türemiş olup sıfat-ı müşebbehe kalıbındadır. Görme duyusunun tamamen yitirilmesi demektir. İki gözü görmeyen kimseler için de kullanılmaktadır.[6] Arapça bir kelime olan a'mâ lafzı, Türkçe'de "kör, görme engelli" anlamındadır. Bu manalar dışında a'mâ kelimesinin cehalet, kibir, sapkınlık ve imar edilmemiş arazi manaları da bulunmaktadır.[7]

Araplar görme engeline delalet eden lafızlar arasında, en geniş anlama sahip olması sebebiyle en çok a'mâ kelimesini tercih etmişlerdir. Birçok muhaddis de aşağıdaki kelimeleri kullanmak yerine a'mâ kelimesini tercih etmiştir.

---

3 Memiş, *Hadis İlminde Görme Engelli Raviler*, 123-135.

4 Hayânî, "Hukmu Rivâyeti'l-A'mâ", 83.

5 Yusuf Açıkel, *"*Hadisler Işığında Görme Engelliler ve Bazı Öneriler*", Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25/2 (2010), 17-19.

6 Ebü'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem b. Alî b. Ahmed b. Manzûr el-Ensârî, *Lisânü'l-'Arab,* nşr. Emin Muhammed Abdilvehhab, Muhammed Sâdık el-Ubeydi (Beyrut: Dâru İhyai'l-Turasi'l-Arabi, 1420/1999), "A'my", 9/409.

7 Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî**,** *el-Kâmûsu'l-muhît*, nşr. Enes Muhammed eş-Şâmi - Zekeriya Cabir Ahmed (Kahire: Dâru'l-Hadisiyye, 1429/2008), "A'my", 1146.

1.2. Kefîf (كفيف)

Kefîf kelimesi, Arapça'da, bir şeyi toplamak, etrafını sarmak, engellemek, menetmek, (elbise vb.) dikmek anlamlarına gelen "كفف " "ke-fe-fe" den türemiştir.[8] İki gözü görmeyen kimse manasında a'mâ kelimesi ile eş anlamlıdır.[9]

1.3. Ekmeh (أكمه)

Ekmeh kelimesi Arapça "كمه" "ke-me-he" kökünden türemiş olup sıfat-ı müşebbehe kalıbındadır. Doğuştan görme engelli demektir. Lugat âlimi Ebû Abdullah İbnü'l-Arabî'ye (ö. 231/846) göre gündüz görüp gece göremeyen anlamı da bulunmaktadır.[10]

1.4. Darîr (ضرير)

Darîr kelimesi, Arapça zarar vermek anlamına gelen "ضرر" "da-ra-ra" fiilinden türemiştir. Sıfat-ı müşebbehe kalıbındadır. "Darîr"in, bir hastalığın gözlere zarar vermesi sebebiyle görememek, zayıflık hastalığı, zarar bulaşan her şey gibi anlamları vardır.[11]

1.5. Talîs (طليس)

Talîs kelimesi, Arapça kazımak, silmek anlamına gelen "طلس" "ta-le-se" fiilinden türemiştir. A'mâ ile eş anlamlıdır.[12] Gözleri oyulup çıkarılmış anlamına da gelir.[13]

1.6. Tamîs (طميس)

Tamîs kelimesi, Arapça yok etmek, kazımak, silmek, kör etmek, ışığın ve nurun söndürülmesi, kalbin bozulması anlamlarına gelen طمس "ta-me-se" fiilinden türemiş sıfat-ı müşebbehe olup, göz kapakları kapalı olduğu için gözü görmeyen a'mâ demektir.[14]

---

8 İbn Manzûr, "Kff", 9/124.
9 Fîrûzâbâdî, "Kff",1425.
10 İbn Manzûr, "Kmh", 5/393.
11 İbn Manzûr, "Drr", 9/43; Fîrûzâbâdî, "Drr", 971.
12 Fîrûzâbâdî, "Tls", 1011.
13 İbrahim Mustafa vd., *(Mecma'u'l-Luğati'l-Arabiyye), el-Mu'cemü'l-vasît*, nşr. İbrahim Medkûr (Kahire: Mektebetü'ş-Şüruki'd-Duveliyye, 1426/2005), "Tls" , 562.
14 İbn Manzûr, "Tms", 8/201.

1.7. A‘şâ (أعشى)

A‘şâ kelimesi, Arapça “عشو” “a-şe-ve” veya “عشي” “a-şe-ye” kökünden türemiş olup gece ve gündüz iyi göremeyen demektir. İnsanlarda, develerde, kuşlarda görülebilen bir hastalıktır. Görme hissini tamamen kaybedenler için kullanıldığı gibi gece görmeyip gündüz görebilenler ve görme duyusu çok az olan kimseler için de kullanılmıştır.[15]

1.8. ‘Avr- ‘Aver (عور-أعور)

‘Avr ve ‘Aver kelimeleri, Arapça “عور” “a-ve-ra” kökünden türemiştir. Anlamları iki gözden birinin görme hissini kaybetmesidir. “أعور” “A‘ver” sıfat-ı müşebbehe kalıbındadır ve tek gözlü, gözü oyulmuş manasındadır.[16]

Yukarıda verilen ifadeler arasında görme engeline delalet eden talîs ve tamîs kelimeleri en az kullanılanlarıdır. A‘mâ, darîr ve kefîf (mekfûf) kelimeleri ise zaman zaman birbirinin yerine kullanılmaktadır.

2. Hadis Rivayeti ve Görme Engeli

Görme engeli, hadis âlimleri tarafından bağımsız bir cerh kusuru olarak görülmemiştir. Bunun en açık delili; râvînin güvenilir kabul edilmesi için râvîlerde aradığı temel şartlar arasında, görme duyusunun sağlıklı olması şartının bulunmamasıdır. Ne mütekaddimun ne de müteahhirun hadis uleması, râvînin görme duyusunun herhangi bir hastalıktan ârî olmasını şart koşmuştur. Buna binaen muhaddislerin râvîlerde aradığı şartlar genel olarak şu şekildedir:

2.1. Râvîlerde Aranan Vasıflar

Muhaddisler, rivayetlerin sahih olması için râvîlerde bazı vasıfların olması ve cerhe sebebiyet veren unsurların da olmaması gerektiğini belirtmişlerdir. Malik b. Enes’in (ö. 179/795) şu dört özelliği kendisinde barındıran râvîlerden hadis alınmaması gerektiğini söylediği rivayet edilmiştir: Arzu ve isteklerine düşkün olan, insanların en müttakî olanı olsa bile apaçık bir şekilde sefih olduğu belli olan, Hz. Peygamber’e (s.a.s.) yalan isnad etmekle itham edilmese de insanlarla

---

15 İbn Manzûr, “A‘şv”, 9/225. Geniş bilgi için bk. Açıkel, “Hadisler Işığında Görme Engelliler ve Bazı Öneriler”, 17-18.

16 İbn Manzûr, “A‘şv”, 9/466.

olan münasebetinde yalan söyleyen ve rivayet ettiğini anlamayan âbid kimseler.[17] İmam Şâfiî'ye (ö. 204/820) göre râvînin rivayetinin sahih olması için dininde güvenilir olması, hadis rivayetinde doğruluğunun bilinmesi, rivayet ettiği şeyi kavrayabilmesi, hadisin manalarını bozacak lafızların farkında olması, hadisi manen rivayet etmeyip işittiği harflerle nakletmesi, eğer hafızasından rivayet ediyorsa hadisi ezberlemesi, eğer kitabından rivayet ediyorsa kitabını iyi bir şekilde muhafaza etmesi gerekmektedir.[18] Mervân b. Muhammed ed-Dımeşkî'nin (ö. 210/825) ise râvîde doğru sözlü olma, hadisleri iyi bir şekilde hıfz etme, kitaplarının sahih olma şartlarını aradığı nakledilmiştir.[19] İbn Maîn'in (ö. 233/848) doğru olma, bid'ati terk etme, büyük günahlardan kaçınmayı şart koştuğu rivayet edilmiştir.[20]

el-Hâkim en-Nîsâbûrî'ye (ö. 405/1014) göre râvînin güvenilir kabul edilmesi için, doğru sözlü, hadis edâ ve tahammülünde titiz ve ihtiyatlı olması, nüshalarının sahih olması, râvînin (hadis tahammül ve edasında bulunduğu zamandaki) yaşının hadis rivayetine uygun olması (râvînin hadis işittiğini belirttiği şeyhle aynı dönemde yaşamış olması ve hadisi işittiğini belirttiği tarihte yaşının çok küçük olmaması), senedler için yaptığı yolculuğunun bilinmesi, gaflet hali ve gevşekliğinin olmaması, nüshalarının bilinmesi (nüshalarının eski mi yeni mi olduğuna ve bizatihi kendisinin yazıp yazmadığına dikkat edilmesi) gerekmektedir.[21] el-Hatîb el-Bağdâdî'ye (ö. 463/1071) göre râvînin güvenilir olabilmesi için; dinde güvenilir, rivayet ettiği hadislerinin hata ve kusurdan uzak, rivayet ettiği hadisin içeriğini anlaması, hadisin manasını bozacak lafızları bilmesi, hadisleri işittiği şekliyle eda edip mana ile rivayet etmemesi, hafızasından hadis rivayet ediyorsa hadisleri iyi ezberlemesi, kitabından rivayet ediyorsa da kitabını iyi muhafaza ediyor olması ve tedlis yapmaması gerekmektedir.[22]

Kâdî Iyâz'a (ö. 544/1149) göre râvînin güvenilir olabilmesi için; itkân sahibi olup (hadis edâ ve tahammülünde titizlik) hadisleri iyi bir şekilde kayıt

---

17 Ebû Muhammed Hasen b. Abdirrahmân b. Hallâd er-Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâ'î,* nşr. Muahammed Acâc el-Hatib (b.y.: Dâru'l-Fikr, 1405/1984), 405.

18 Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs eş- Şâfiî, *er-Risâle,* nşr. Ahmed Muhammed Şâkir (Mısır: Mektebetü'l-Halebî, 1359/1940), 371-372.

19 Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl,* 405.

20 Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl,* 405.

21 Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed Hâkim en-Nîsâbûrî, *Ma'rifetu ulûmi'l-hadîs ve kemmiyyeti ecnâsihi,* nşr. Ahmed b. Faris es-Selûm (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1424/2003), 130.

22 Ebû Bekr Ahmed b. Alî Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye* (b.y.: Dâiretu'l-Maârifi'l-Osmâniyye, 1357/1938), 25.

edebilmesi, hafızasının güçlü olması, uyanık olup gaflete düşmemesi, temyiz gücünün olması, hadislerin sahihini, zayıfını, hasenini, makbulünü, merdudunu, mevzûsunu bilmesi, rivayetler arasında görülen ihtilafı/çelişkiyi giderebilmesi, hadislerdeki gizli kusurları (ilel) tespit edebilmesi, mürsel, mevkuf ve mevsûl rivayetleri birbirinden ayırabilmesi, râvîlerin tabakalarını bilmesi, hadise yapılan ziyadeleri fark edebilmesi, garîb lafızları bilmesi, lafızları tefsir edebilmesi, nasih ve mensuhu anlaması, hadislerden hüküm çıkarabilmesi gerekmektedir.[23]

İbnü's-Salâh'a (ö. 643/1245) göre ise râvînin; Müslüman, akıllı, bâliğ (ergen), âdil olması, rivayet ettiklerini iyi bir şekilde kaydetmesi, fısk sebeplerinden ve mürüvveti bozan durumlardan uzak olması, hafızasından rivayet ediyorsa hadisleri ezberlemesi, kitabından naklediyorsa hadisleri iyi bir şekilde muhafaza etmesi, manen rivayette bulunuyorsa manayı bozan şeyleri iyi bilmesi gerekmektedir.[24]

Benzer şartları Nevevî (ö. 676/1277), Zehebî (ö. 748/1348), Irâkî (ö. 806/1404), Sehâvî (ö. 902/1497), Süyûtî (ö. 911/1505) ve Süneykî (ö. 926/1520) de şart koşmuşlardır. [25]

Son dönemde ülkemizde yazılan eserlere bakıldığında râvîlerde, âdil ve zâbıt olma şartlarının arandığı görülmektedir.[26] Bu çalışmalarda râvînin görme engelli olmaması gerektiği veya râvînin görme engelli olmasının onda kusur oluşturacağına dair herhangi bir ifade yer almamaktadır.

---

[23] Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ el-Yahsubî Kâdî Iyâz, *el-İlma' ilâ ma'rifeti usûli'r-rivaye ve takyîdi's-simâ'* (Kâhire: Dâru'l-Turâs, 1390/1970), 37-38.

[24] Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Abdirrahmân b. Salah eş-Şehrezûrî, *Mukaddimetü ibni's-salah fî ulumi'l-hadis,* nşr. Nureddin Itır (Beyrut: Dâru'l-Hadis, ts.)*,* 105.

[25] Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *et-Takrîb ve't-teysîr li ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezîr,* nşr. Muhammed Osman el-Haşt (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1406/1985), 48; Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Kesîr el-Kureyşî İbn Kesîr, *İhtisâru ulûmi'l-hadis,* nşr. Mahir Yasin Fahl (Riyâd: Dâru'l-Meymûn, 1434/2013), 191; Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. Hüseyn el-Irâkî, *Şerhu't-tebsıra ve't-tezkira,* nşr. Abdullatif el-Hemîm, Mahir Yasin Fahl (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1416/2002), 1/326; Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân es- Sehâvî, *Fethu'l-muğîs bi şerhi elfiyyeti'l-hadîs,* nşr. Abdulkerim b. Abdillah b. Abdirrahman el-Hudayr (Riyâd: Mektebetü Dâri'l-Menhec, 1426/2005), 2/156; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr el-Hudayrî es- Süyûtî, *Tedrîbu'r-râvî fî şerhi takrîbi'n-nevevî,* nşr. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Firyâbî (Beyrut: Mektebetü'l-Kevser, 1415/1994), 1/352; Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyyâ b. Muhammed es-Süneykî, *Fethu'l-bâkîbi şerhî elfiyyeti'l-ırâkî,* nşr. Abdullatîf b. Humeym (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423/2002), 1/305.

[26] Talat Koçyiğit, *Hadis Usulü* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1387/1967), 44-46; Ahmet Yücel, *Hadis Usulü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1438/2016), 109-103.

Görme duyusunun bilgi edinmede önemli bir katkısı vardır. Hatta duyu organları içerisinde bu konuda önlerde geldiğini söylemek mümkündür. Bununla birlikte görme engelinin cerh nedeni olarak görülmemesi işitme duyusunun dengeleyici unsur olarak hadis tahammül ve edâsında önemli bir yer almasıdır. Hatta işitme duyusunun asıl olarak kabul edilmesidir.

2.2. İşitme Duyusunun Asıl Olması

Görme engelinin başlı başına cerh sebebi olmadığının başka bir delili, işitme duyusunun görme duyusundan daha önemli bir yerde olması ve bu duyu kaybedilince ilim tahsilinin neredeyse durma noktasına gelmesidir. Aynı şekilde Muhammed b. Abdillah el-Hayânî hadis rivayetinde işitme duyusunun görme duyusundan daha önde ve önemli olduğunu, râvîde görme engelinden önce işitme engelinin olup olmamasına bakılması gerektiğini, görme engelli râvînin rivayetinin geçerli olma şartının, işitme engelinin olmaması olarak açıklamıştır.[27] İşitme duyusunu görme duyusundan daha önemli yapan hususlar şu şekildedir:

1. Kâdî Beyzâvî'ye göre aklın işitme duyusundan istifadesi, görme duyusundan fazladır.[28] Akıl bilgi edinmek için işitme duyusunu daha fazla kullanabilmektedir. Görme duyusuyla sadece görülebilen şeyler hakkında bilgi edinmek mümkündür. Ancak işitme duyusuyla duyu organlarıyla algılanan ve algılanmayan her şey hakkında kelimelerle anlatıldığı takdirde bilgi edinmek imkânı bulunmaktadır.[29] İşitme engelli olan için ise ancak yazıyla ifade edildiği takdirde mümkündür. Ancak bunun pratik yönü daha azdır. Çünkü bu durumda bilgi verenin yazmayı bilmesi, bilgiyi alanın da okumayı bilmesi gereklidir. Gündelik hayatta sağlıklı kimselerin genellikle diğer duyularla elde edilen bilgileri işitme ile almayı daha çok tercih ettiklerini söyleyebiliriz. Gündelik hayat için ve okuma-yazma oranını çok düşük olduğu geçmiş dönemler için bu doğru

---

27 Hayânî, "Hukmu Rivâyeti'l-A'mâ", 89. Hayânî bu görüşleri ileri sürerken maalesef somut örnekler vermemiştir. Mesela hadis tarihinde kaç görme ve işitme engelli râvî olduğu, bunlardan hangilerinin görme ve işitme engeli sebebiyle cerh edildiği izah edilmemiştir. Biz de bu eksiklikleri giderecek şekilde işitme duyusu ile görme duyusunu mukayese etmekle birlikte görme ve işitme engelli râvîlerin cerh ve ta'dil durumları hakkında bilgiler vermeye çalıştık. Öncelikle âlimlerin bu iki duyu organı hakkındaki görüşlerini tespit ettik.

28 Nâsırüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer el-Kâdî el-Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl,* nşr. Muhammed Abdurrahman el-Maraşlî (Kâhire: el-Mektebetü't-Tevfikiyye, 1438/2016), 2/215.

29 Muhammed b. Muslihiddin Mustafa Kocevi Muhyiddin eş-Şeyhzade, *Hâşiyetu Muhyiddin Şeyhzade alâ Tefsiri'l-Kâdî el-Beydâvî,* nşr. Muhammed Abdulkâdir Şâhin (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1434/2013), 6/470.

bir bilgidir. Ancak günümüzde okuma-yazma oranın çok artması, yazılı ve görsel medyanın yaygınlaşması sebebiyle görme duyusundan bilgi edinme daha artmıştır. Günümüzde yapılan araştırmalarda duyu organlarının öğrenmeye etkisi şu şekilde belirtilmiştir: Görme % 83, işitme % 11, koklama % 3,5, dokunma % 1,5 ve tat alma % 1'dir.[30]

2. Allah (c.c.) pek çok ayette işitme duyusunu görme duyusundan önce zikretmiştir. Efdaliyete delalet etmediğine dair bir delilin olması müstesna, takdim efdaliyete delalet eder."[31] İşitme duyusunun görme duyusundan önce zikredildiğine dair ayetlerden bazıları şu şekildedir: "*Allah kalplerini, kulaklarını mühürlemiştir, gözlerinde de perde var, onlar için pek büyük azâb vardır."*[32] *"Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler, doğru yola dönmezler."*[33] "Bu ve benzeri pek çok ayette işitme duyusu görme duyusundan önce zikredilmiştir. Ancak bazı ayetlerde bunun tersi de olabilmiştir: Meselâ "*De ki: Onların ne kadar kaldıklarını en iyi Allah bilir. Göklerin ve yerin gaybı O'na aittir. O, ne mükemmel görendir! O ne mükemmel işitendir! İnsanların O'ndan başka dostu yoktur. O, hiç kimseyi hükümranlığa ortak kılmaz."*[34] *"Suçluları Rablerinin huzurunda, başları öne eğilmiş olarak: "Rabbimiz! Gördük, dinledik, artık bizi dünyaya geri çevir de iyi iş işleyelim; doğrusu kesin olarak inandık" derlerken bir görsen!"*[35] Bu iki ayette de açıkça görüldüğü üzere görme duyusu işitme duyusundan önce zikredilmiştir. Ancak görme duyusunun bu şekilde takdim edilmesi çok fazla değildir. Yukarıda zikrettiğimiz iki ayetle birlikte sadece 4 ayette görme duyusu işitme duyusundan önce zikredilmiştir.[36] Buna karşın 31 ayette işitme duyusu görme duyusundan önce zikredilmiştir.[37]

---

30 Burhan Akpınar – Zehranur Ersözlü, "Görme ve Koklama Duyularının Bilimsel Öğrenme Rollerinin Karşılaştırılması", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 6 (2008), 3.

31 Hayânî, "Hukmu Rivâyeti'l-A'mâ", 91.

32 el-Bakara 2/7.

33 el-Bakara 2/18.

34 el-Kehf 18/26.

35 es-Secde 32/12.

36 Görme duyusunun işitme duyusundan önce zikredildiği ayetler şu şekildedir: el-A'râf 7/179, 190; Yûsuf 12/34; Meryem 19/26.

37 İşitme duyusunun görme duyusundan önce zikredildiği ayetler şöyledir: el-Bakara 2/7, 20; en-Nisâ 4/58, 134, 148; el-Mâide 5/83; el-En'âm 6/46; Yûnus 10/31; Hûd 11/2; el-Hicr 15/18; en-Nahl 16/78, 108; el-İsrâ 17/36; 23/Meryem 19/38; el-Mu'minûn 23/78; el-Furkân 25/12; eş-Şuarâ 26/223; el-Kasas 28/55; es-Secde 32/9; Fâtır 35/14; Fussilet 41/20, 22; el-Câsiye 45/23; el-Ahkâf 46/26; el-Mülk 67/7, 23; el-Kalem 68/51; el-Cin 72/9; el-İnsân 76/2.

3. Bazı peygamberlerin görme engelli olmasına rağmen peygamberlik görevlerinin devam ettiği konusunda ittifak vardır.[38] Ancak işitme engelli bir peygamber olduğuna dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Zira işitme engelli bir peygamber olsaydı ona soru sorulduğu zaman işitemeyecek, dolayısıyla tebliğ görevini yerine getiremeyecekti.[39] Meselâ Hz. Ya'kub görme engelli olup sonra şifa bulan bir peygamberdir.[40]

4. İşitme duyusuyla altı yönden, karanlıkta ve aydınlıkta istifade etmek mümkünken görme duyusuyla sadece karşı yönden ve aydınlıkta istifade etmek mümkündür. Kelam âlimlerinin çoğunluğuna göre ise görme işitmeden üstündür. Çünkü işitme ile sadece sesler ve sözler kavranırken görme ile cisimler, renkler ve bütün durumlar kavranır.[41] Kelam âlimlerinin bu görüşünün doğru olduğu yönler olmakla birlikte mutlak olarak her durum ve şartlarda doğru olduğunu kabul etmek pek mümkün değildir. Anlatılması takdirinde işitme duyusuyla da bunlar hakkında bilgi sahibi olunur.

5. İnsanın tanımı yapılırken onu diğer canlılardan ayıran en önemli özelliği olan konuşmasına (nâtık) vurgu yapılır. Konuşma ise ancak işitme sayesinde gerçekleşir. Görme duyusu ile sadece renkler ve şekiller bilinip kelimeler doğrudan anlaşılmaz. Ancak yazılar ve işaretler vasıtasıyla anlaşılabilir. Bu ise işitmenin daha önemli olduğunun göstergesidir.[42] Fakat seslerle iletişimde iki taraf aynı dili konuştuğu zaman bu geçerlidir. Farklı dillerde konuşanlar için ise işaretlerle iletişim sesler vasıtasıyla iletişimden daha hızlı olabilmektedir. Hadis rivayetinde ise seslerle iletişim daha etkili olmuştur.

6. Peygamberler, peygamber olarak seçildiklerini, görevlerini ve sorumluluklarının çoğunluğunu işitme yoluyla öğrenmişlerdir. Görerek öğrendikleri ise daha azdır. Dolayısıyla bu durum işitme duyusunun görme duyusundan üstün olduğunun bir göstergesidir.[43]

---

38 Hayânî, "Hukmu Rivâyeti'l-A'mâ", 91.
39 Hayânî, "Hukmu Rivâyeti'l-A'mâ", 91.
40 Yusuf 12/93.
41 Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân ve'l-mubeyyinu limâ tedammenehû mine's-sünneti ve âyi'l-Furkân,* nşr. Ahmed Berdunî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1427/2006), 1/289; el-Hayânî, "Hukmu Rivâyeti'l-A'mâ" , 91.
42 Hayânî, "Hukmu Rivâyeti'l-A'mâ", 91.
43 Hayânî, "Hukmu Rivâyeti'l-A'mâ", 91.

7. İşitme engelli olan kişilerin görme engelli olanlara göre bilgi kaybı daha fazladır. Görme engelli olan pek çok büyük muhaddis olmasına karşın işitme engelli olan muhaddis sayısı çok azdır.[44] Yapılan araştırmalar neticesinde rivayet asrında 146 görme engelli râvî tespit edilmiştir.[45] Buna karşın işitme engelli olan râvî sayısı sadece on altıdır. Bu râvîlerin isimleri ve değerlendirmeleri ilerleyen sayfalarda takdim edilecektir.

8. İşitme duyusu, ilim ehlinden alınan bilgileri akla ulaştırmasıyla aklı kemale erdiren en önemli vasıtalardan biridir.[46]

9. İnsan doğduğu zaman görevini icra eden ilk duyu organı işitmedir. Görme duyusu ise daha sonra görevini icra etmeye başlamaktadır.[47] Allah insanı mükemmel surette yaratmıştır. Dolayısıyla insanda önce işitme organının faal olmasının işitme duyusuna daha fazla ihtiyaç duymasından kaynaklandığı söylenebilir.10. İnsan uyuduğu zaman işitme duyusu görme duyusuna göre daha aktif kalmaktadır. Mesela uyuyan biri, sesi olmayıp kendisine teması da olmayan herhangi bir nesne veya objeyi algılayamamaktadır. Ancak belli bir yükseklikte sesi olan nesneleri ve objeleri algılayıp uyanabilmektedir.[48] Kulak, insan uykudayken insan ve dünya arasındaki bağdır. Yüce Allah Ashab-ı Kehf'i uyutmak istediği zaman onların dünya ile ilgili ilişkilerini kesmiştir. Bu durum Kur'an'da şöyle belirtilmiştir: *"Onları mağarada bir uykuya daldırdık, yıllarca hiçbir şey duymadılar."*[49] Ayette de belirtildiği üzere onların uzun yıllar uyumaları kulaklarının seslere karşı duyarsız hale getirilmesi sonucu olmuştur.[50]

Hadis tarihine bakıldığı zaman görme engelli râvîlerin sayısının hayatının herhangi bir döneminde kısmen veya tamamen işitme engelli olan râvîlerden daha fazla olduğu görülmektedir. Rivayet asrında görme engelli olan çokça râvî olduğu tespit edilmiştir. Bu râvîler içerisinde sahabî Abdullah b. Abbas (ö. 67/687)[51] gibi görme engelli olmadan önce ilim tahsil etmiş olanlar olduğu gibi tabiînden olan

---

44 İbn Kayyim el-Cevziyye*, el-Bedaiu'l-fevâid',* 3/1107.

45 Memiş, *Hadis İlminde Görme Engelli Râvîler,* 72-194.

46 Muhammed b. Muhammed Ebu's-Su'ûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-kitâbi'l-Kerîm (tefsiru ebi's-su'ûd)* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, ts.), 1/38.

47 Halla Saîd, *el-İâkatu's-sem'iyye delilu ilmî ve amelî li'l-udebâ' ve'l-mütehassisîn* (b.y.: Mektebetü'l-Anclu'l-Mısrıyye, 1438/2016), 32.

48 Halla Saîd, *el-İâkatu's-sem'iyye,* 32.

49 el-Kehf 18/11.

50 Halla Saîd, *el-İâkatu's-sem'iyye,* 32.

51 Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Bağdâdî, *et-Tabakâtu'l-kübrâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990), 7/327.

Katade b. Diâme (ö. 117/735)[52] gibi doğuştan görme engelli olup görme engelli olmasına rağmen ilim tahsil edenler de bulunmaktadır. Araştırmalarımız neticesinde işitme engelli olan sadece on altı râvî tespit edebildik. Bu râvîlerin muhaddislere göre kısaca değerlendirilmeleri şu şekildedir: Ukbe b. Abdillah el-Esam (ö. 66/685) tedlis yapmasından dolayı zayıf bir râvî olarak görülmüştür.[53] Ebân b. Osmân el-Emevî (ö.105/723) sika olarak nitelenmiştir.[54] Humeyd b. Abdullah (ö. 190/806)[55] v e Nadr b. Abdullah (ö. 200/816) sika olarak beyan edilmiştir.[56] Muhammed b. Mûsâ (ö. 218/833) işitme engelli olması sebebiyle cerh edilmiştir.[57] Muhammed b. Salt (ö. 219/834) sika bir râvîdir.[58] Hevze b. Halife (ö. 215/830) saduk olarak vasıflandırılmıştır.[59] Ahmed b. Meni (ö. 244/869) sika bir râvîdir.[60] İbrâhim b. İsmâil b. Mücemmi‘ (ö.?) zayıf kabul edilmiştir.[61] Seken b. İsmâil el-Ensârî (ö.?) sika olarak ifade edilmiştir.[62] Hasan b. Yezid (ö.?) saduk,[63] Sehhâme b. Abdurrahman (ö.?) sika,[64] Seken b. İbrâhim (ö.?) sika,[65] Abdullah b. Abdullah (ö.?) sika,[66] Hammad b. Bahr (ö.?) meçhul[67] ve Safvân b. İmrân (ö.?) zayıf[68] olarak belirtilmişlerdir.

---

52 Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu’t-tehzîb*, nşr. Adil Ahmed el-Mevcûd - Ali Muhammed Muavvad (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1425/2004), 5/328.

53 Ebü’l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf el- Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl fî esmâi’l-ricâl,* nşr. Beşşar Avvad Ma’ruf (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1404/1983), 20/207; İbn Hacer, *Tehzîbu’t-tehzîb*, 4/529; İbn Hacer, *Takribu’t-tehzîb,* (b.y.: Dâru’l-Âsıme, ts.), 684.

54 Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl*, 2/18; İbn Hacer, *Tehzîbu’t-tehzîb*, 1/92.

55 Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed İbn Ebî Hâtim er-Râzî, *el-Cerḥ ve’t-taʿdîl,* nşr. Meclisu Dairetu’l-Osmaniyye Haydarabad (Beyrut: Dâru İhyai’t-Turasi’l-Arabi, 1372/1952), 3/224; İbn Hacer, *Takribu’t-tehzîb,*275.

56 Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl,* 29/387; İbn Hacer, *Takribu’t-tehzîb,*515.

57 Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl*, 26/533; İbn Hacer, *Takribu’t-tehzîb,*515.

58 Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl,* 35/396; İbn Hacer, *Takribu’t-tehzîb,* 856.

59 Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl,* 30/323; İbn Hacer, *Tehzîbu’t-tehzîb*, 6/672; a.mlf., *Takribu’t-tehzîb,* 1025.

60 Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl,* 1/496; İbn Hacer, *Takribu’t-tehzîb,*100.

61 Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl,* 2/46; İbn Hacer, *Tehzîbu’t-tehzîb*, 1/100; a.mlf., *Takribu’t-tehzîb,* 104.

62 İbn Hacer, *Tehzîbu’t-tehzîb*, 2/726; Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl,* 9/208.

63 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerḥ ve’t-taʿdîl,* 3/43; Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl,* 6/347; İbn Hacer, *Takribu’t-tehzîb,*243.

64 Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl,* 10/347; İbn Hacer, *Takribu’t-tehzîb,*325.

65 Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl,* 11/208; İbn Hacer, *Takribu’t-tehzîb,*394.

66 Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl,* 15/165; İbn Hacer, *Takribu’t-tehzîb,*1003.

67 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerḥ ve’t-taʿdîl,* 3/133.

68 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerḥ ve’t-taʿdîl,* 4/422.

On altı râvîden sadece Ebân b. Osmân'ın ne zaman işitme engelli olduğu tespit edilmiştir. Ebân ömrünün son yıllarında işitme engelli olmuştur.[69] Ancak Ebân dışındakilerin ne zaman işitme engelli olduğu, ne kadar işitme kayıplarının bulunduğu, işitme engelli olduktan sonra hadis ilmiyle iştigal edip etmedikleri maalesef hiçbir eserde beyan edilmemiştir. Dolayısıyla bu râvîlerin, kısmi işitme kayıplarının olması veya ömürlerinin son yıllarında işitme engelli olmaları ihtimali son derece yüksektir. Bu râvîlerin cerh ve ta'dil durumlarına gelince, beş râvî cerh edilmiştir. İçlerinden işitme engeli sebebiyle cerh edilen yalnızca bir râvî tespit edilmiştir. Ayrıca işitme engelli râvîlerin büyük çoğunluğunun rivayet ettikleri hadis sayısının çok az olması dikkat çekicidir. Sonuç olarak hadis tarihinde görme engelli râvîlerin sayısı işitme engelli olanlara göre çok fazladır.

2.3. Görme Engellilerin Şahitliği

Görme engelinin hadis rivayetine engel teşkil etmediğinin bir başka delili de görme engellilerin şahitlikten men edilmemiş olmalarıdır. Hakikatte her râvî aynı zamanda bir şahittir. Râvîler rivayet ettikleri sözlerin Hz. Peygamber'e aidiyetine şahitlik etmektedir. Senedler ise râvîlerin şahitlik yaparken sundukları bir tür delildir. Dolayısıyla görme engellilerin şahitliğe ehliyetlerinin olması, aynı zamanda hadis rivayetine ehliyetlerinin olması demektir. Buna binaen görme engellilerin şahitliğinin hükmünü ele almak konuyu daha aydınlatacaktır. Görme engellilerin şahitliğinin değerlendirilmesi kısaca şu şekildedir: Tabiînin büyüklerinden Kâsım b. Muhammed es-Sıddîk (ö. 107/725), Hasan el-Basrî (ö. 110/728), Muhammed b. Sîrîn (ö. 110/729), İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742), Atâ b. Ebî Rebâh (ö. 114/732) görme engellilerin şahitliğini akıl, adalet vb. şartlarla birlikte kabul edileceğini beyan etmişlerdir.[70] Âmir eş-Şa'bî (ö. 104/722) âkil olan görme engellilerin şehadetinin kabul edileceğini zikretmiştir.[71] İbn Hacer'e göre Şa'bî'nin âkil olmakla kast ettiği şey, deliliğin zıddı olan akıllı olmak değil,

---

69 Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 2/18.

70 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el- Buhârî*, Sahîhu'l-Buhârî (el-Câmiu's-sahîhi'l-müsnedu'l-muhtasar min umûri Resûlillah (s.a.s.) ve sünenihi ve eyyâmihi),* nşr. Muhammed b. Züheyr Nasır (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1414/2013), "Şehâdât", 11 (No. 2655); Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-kârî' fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî,* nşr. Abdullah Mahmûd Muhammed Ömer (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001), 8/311.

71 Ebü'l-Hasen Alî b. Halef b. Battâl el-Kurtubî, *Şerḥu ibn Baṭṭâl ʿalâ Ṣaḥîḥi'l-Buḫârî*, nşr. Ebû Temim Yasir b. İbrahim (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1424/2003), 8/34.

olayları en ince ayrıntısı ile anlayıp akıl yürütecek kıvrak zekaya sahip olmaktır.[72] Hakem b. Uteybe (ö. 114/732) ise görme engellilerin sadece anlaşılması kolay olan basit meselelerde şahitliğinin caiz olacağını belirtmiştir.[73] Züfer b. Huzeyl (ö. 158/775) ise sadece işitme ile alakalı olan konularda rivayetinin caiz olacağını zikretmiştir.[74]

Ebû Hanife, Ebû Yûsûf, Muhammed ve İmam Şâfiî'nin görme engelli bir kimse gözlerini kaybetmeden önceki bir dönem için şahitlik yaparsa şahitliği kabul edileceği, sonrası için kabul edilemeyeceği görüşünde oldukları nakledilmiştir.[75]

Görme engellilerin şahitliğini kabul edenlerin ileri sürdükleri naklî deliller ve değerlendirilmeleri ise şu şekildedir:

a) Zührî'nin naklettiğine göre ileri yaşlarda görme yetisini kaybeden İbn Abbâs, oruçluyken iftar zamanının gelip gelmediğini bilmek için bir adam gönderir, güneşin battığı bildirildiğinde orucunu açardı. Aynı şekilde sabah namazının vaktini tespit için fecrin doğup doğmadığını yanındakilerden öğrenirdi.[76]

İbn Hacer'e göre İbn Abbas (r.a.) görme engelli olmasından dolayı burada şahsını görmediği sadece sesini işittiği bir kimsenin haberine güvenerek namaz kılmış ve oruç tutmuştur.[77] Görme engelli olanlar sadece sesleri duymak suretiyle kişileri teşhis edebilirler. İbn Abbas ise sadece haber verenin sesini işitip onu görmeden sesinden aldığı bilgiyle hareket etmiştir. Buhârî, bunu görme engellinin şahitlik yapabileceğine dair bir delil olarak zikretmiştir. Ancak görme engellilerin mutlak olarak şahitliğine cevaz vermek için delil olarak sadece bu rivayetin gösterilmesi yeterli değildir. Çünkü seslerden şahısları ve nesneleri teşhis etmek her zaman mümkün değildir. Mesela ses taklit etme yeteneği olan bir kimse görme engelli birini çok rahatlıkla aldatabilir. Nitekim Ebû Hanife ve İmam Muhammed (ö. 189/805) ise görme engellilerin rivayetinin caiz olmadığını savunmuş, gerekçe olarak da görme engellilerin sadece seslere dayanarak bilgi aldıklarını oysa sesler

---

72 Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi şerhi Sahihi'l-Buhârî,* nşr. Şuayb Arnavut (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379/1959), 5/264.

73 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 5/264.

74 Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd el-Mevsılî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, nşr. Mahmûd Ebû Dakika (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1404/2013), 2/158.

75 İbn Battâl, *Şerḥu ibn Baṭṭâl,* 8/34.

76 Buhâri, "Şehadât", 11 (No. 2655).

77 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 5/264.

birbirine karıştığı için görme engelli olanların bu sesleri ayırt etmesinin mümkün olmadığını ileri sürmüşlerdir.[78]

b) Süleymân b. Yesâr, huzuruna girmek için izin istediği Hz. Aişe'nin, kendisini sesinden tanıdığını ve içeri gelmesine müsaade ettiğini nakletmiştir.[79]Bu rivayete göre Hz. Âişe, burada yalnızca işitme duyusu ile yetinmiş ve bakmaya ihtiyaç duymamıştır.

Bu rivayet, 'görme engellilerin sadece seslere dayanarak bilgi aldığını, sesler birbirine karıştığı için de görme engellilerin bunları ayırt edemeyeceklerini' gerekçe göstererek görme engellilerin şahitliğini kabul etmeyenlere karşı bir cevap niteliği taşımaktadır. Her zaman insanları, nesneleri ve olayları teşhis etmek için bakmak şart değildir. Eğer şart olsaydı, Hz. Âişe kendisinden izin isteyen Süleymân b. Yesâr'a doğrudan içeri girmesine izin vermezdi. Dolayısıyla görme engelli olanlar pek çok şey hakkında görmeden sadece seslerini duyarak bilgi sahibi olabilir ve bu bilgilerini şahitlik için kullanabilirler.

c) Hz. Âişe (r.a) şöyle demiştir*:* Peygamber (s.a.s.) mescidde Kur'ân okuyan bir adamı işitti ve: *"Allah bu adama rahmet etsin. Muhakkak ki o bana şu ve şu sûrelerden unuttuğum şu şu âyetleri hatırlattı"* buyurdu. Abbâd b. Abdillah ise Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Hz. Aişe'nin odasında teheccüd namazı kıldığı esnada mescitte Kur'an okuyan birinin sesini işittiğini ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bu kimsenin Abbad olup olmadığını Hz. Aişe'ye sorduğunu, evet yanıtını alınca da Abbâd'a hayır duada bulunduğunu nakletmiştir.[80]

Bu rivayette de Resûlullah (s.a.s.) mescidde Kur'an okuyan kişinin Abbâd olduğunu sesinden teşhis edip ona bakma gereği duymadan dua etmiştir.[81] Hz. Peygamber'in (s.a.s) burada işitme duyusu ile elde ettiği bilgiden şüphe ettiği ve bu yüzden onunla amel etmeyip emin olmak için başkasından yardım aldığı söylenebilir. Ancak bu rivayette Hz. Aişe'nin mescide gidip Abbad'a baktığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Dolayısıyla Hz. Aişe'nin de kendi işitme duyusu ile yetindiği daha muhtemeldir. Böylece Hz. Peygamber (s.a.s.) dolaylı olarak işitme duyusu ile yetinmiştir.

---

78 Abdülganî b. Tâlib el-Guneymî el-Meydânî, *el-Lübâb fî şerḥi'l-Kitâb*, nşr. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, 1436/2014), 3/145.

79 Buhâri, "Şehadât", 11 (No. 2655).

80 Buhâri, "Şehadât", 11 (No. 2655).

81 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 5/265; Aynî, *Umdetü'l-kârî',* 9/314.

d) Misver b. Mahreme (r.a.) ganimet mallarından almak için babasıyla Hz. Peygamber'e (s.a.s.) geldiğini, babasının sesini işiten Hz. Peygamber'in (s.a.s.) onu sesinden tanıyıp elinde bir kaftanla dışarı çıktığını ve babasına *"Bunu senin için sakladım; bunu senin için sakladım"* diyerek, babama o kaftanın güzelliklerini gösterdiğini rivayet etmiştir.[82]

Bu rivayette Resûlullah (s.a.s.) kapıda kendisine seslenenin Misver b. Mahreme olduğunu sesinden tanıyarak teşhis etmiş,bakmaya ihtiyaç duymaksızın sadece sesini işitmekle yetinmiştir.

e) Sâlim b. Abdillah Resûlullah'ın (s.a.s.); "*Bilal gece ezan okur. Siz İbn Ümmî Mektûm okuyuncaya kadar yiyin ve için."* dediğini rivayet etti. Sonra da "İbn Ümmü Mektûm a'mâ biriydi. Ona 'sabahladın, sabahladın' denilinceye kadar ezan okumazdı." dedi.[83]

Burada insanların görme engelli olan birinin okuduğu ezan ile amel ettiğine dair bir uygulama söz konusudur. İbn Ümmî Mektûm (ö. 15/636) pek çok kez müezzinlik yapmıştır. Görme engelli olmasından dolayı ona ezan vakitleri başkası tarafından bildirilmiştir. Dolayısıyla bu rivayet görme engellilerin sesleri birbirine karıştıracağı iddialarına karşı bir cevaptır. Çünkü İbn Ümmü Mektûm'a da Müslüman olmayan birinin kasdî olarak yanlış bilgi verme ihtimali söz konusudur. Fakat İbn Ümmî Mektûm kendisine haber vereni sesinden tanıyıp ona göre ezan okumuştur. Ayrıca hiçbir kaynakta onun yanlış bilgi üzere vaktinden önce veya sonra ezan okuduğuna dair bir haber bulunmamaktadır.

Sonuç olarak görme engellilerin şahitliğinin değeri hakkında âlimler altı gruba ayrılmışlardır. Birinci grup, Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf'un içerisinde olduğu mutlak olarak görme engellilerin şahitliğini kabul etmeyenlerdir. Buna gerekçe olarak da görme engellilerin sadece seslere dayanarak bilgi aldıklarını oysa sesler birbirine karıştıkları için görme engelli olanların bu sesleri ayırd etmesinin mümkün olmadığını ileri sürmüşlerdir.[84] İkincisi, tabiûnun büyükleri ve cumhur, görme engellinin şahitliğini mutlak olarak kabul edenlerdir. Üçüncüsü, İmam Züfer (ö. 158/775) ve İmam Mâlik'in benimsediği sadece işitmeye dayalı olan şeylerde şahitliğinin geçerli olduğunu savunanlardır. Dördüncüsü, görme engelli

---

82 Buhâri, "Şehadât", 11 (No. 2657).

83 Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, nşr. Muhammed Mustafa el-A'zamî (Abu Dabi: Müessesetü Zayid b. Sultan Âli Nehyân li'l-A'meli'l-Hayriyye ve'l-İnsâniyye, 1425/2004), "Salat", 3 (No. 66/42).

84 Meydânî, *el-Lübâb fî şerḥi'l-Kitâb*, 3/145.

olmadan öncekileri geçerli sayıp sonrasını geçerli saymayanlardır. İmam Şâfii ve ashabı bunlardandır. Beşincisi, sadece basit şeylerde şahitliğinin geçerli olacağını söyleyenlerdir. Kûfe'de kâdîlık yapmış olan tabiînden Hakem b. Uteybe (ö. 154/771) bunlardan biridir. Altıncısı ise sadece nesep konularında şahitliğini caiz görmektedir.[85] Bu bilgilere dayanarak âlimlerin çoğunluğunun görme engellilerin şahitliğini kabul ettiği rahatlıkla söylenebilir.

2.4. Görme Engellilerin Rivayeti

Muhaddisler cerhe sebebiyet veren durumlar hariç görme engelini hadis rivayeti için bir kusur saymamış, işitme duyusunu yeterli görmüşlerdir. İşitme duyusu ile yetinilmesi Hz. Peygamber ve sahabenin bazı uygulamalarına dayanmaktadır.

2.4.1. Hadis Tahammülünde İşitmenin Yeterli Sayılması

Hadis tarihine bakıldığında muhaddislerin bazen bir bilgiyi elde etmek için görme duyusunu kullanmayıp sadece işitme duyusunu kullandıkları görülmüştür. Yalnız burada kast ettiğimiz bilgi hem görme hem de işitme duyusu ile elde edilebilecek bilgi türüdür. Salt işitme duyusunu ile elde edilen bir bilgide görme duyusunun terk edilmesi zorunludur ve bu ise çalışmamızın sınırlarına dahil değildir. Muhaddislerin görme duyusunu terk edip sadece işitme duyusu ile bilgiye ulaşmayı tercih etmelerinin gerekçeleri bulunmaktadır. Bunlar: Görme duyusunu kullanmayı engelleyen bir engelin bulunması ve ulaşılmak istenen bilgi için salt işitme duyusunun kullanımın daha pratik ve kolay olmasıdır. Bir engel sebebi ile görme duyusu vasıtasıyla bilgi edinmenin terk edilmesine, bir örtü arkasından hadis dinlenilmesi örnek olarak verilebilir. Muhaddislerin çoğunluğuna göre bir örtü arkasında hadis tahammül ve edası caizdir. Önemli olan bu esnada hadis alınan şeyhin sika olması ve hadis dinleyen talebelerin de sesinden hadisi dinledikleri şeyhi tanımalarıdır.[86] Bu görüşe Şu'be (ö. 160/776) itiraz etmiş ve "Muhaddisten yüzünü görmeden hadis işittiğin zaman ondan rivayette bulunma.[87] Belki o, muhaddisin suretine girmiş, haddesena ve ahberana diyen bir şeytandır."[88] demiştir. Şu'be hadis rivayetinde çok titiz biri olarak bilinmektedir. O sadece sesle yetinmeyi değil aynı zamanda kendisinden bir

---

85 Aynî, *Umdetü'l-kârî',* 8/314.
86 Süyûtî, *Tedribu'r-râvî,* 1/446.
87 Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl,* 599.
88 Süyûtî, *Tedribu'r-râvî,* 1/446.

hadisin bir kez dinlenilmesini de hoş karşılamamıştır. Hatta kendisine hadis rivayet etmesini isteyen birine, sadece bir kere dinleyeceğini gerekçe göstererek hadis rivayet etmemiştir.[89] Ancak bu görüşü Şu'be'den başka savunan ve benimseyen hiç kimse tespit edilememiştir. Görme engelli râvînin durumu da örtü arkasından hadis dinleyen kişinin durumuna benzetilmektedir. Örtü arkasından bir şeyhten hadis dinleyen râvî de şeyhinin yüzünü görememektedir. Çünkü örtü, râvî ve şeyh arasında bir engel teşkil etmektedir. Dolayısıyla görme engelli râvî ile şeyhini örtü arkasından dinleyip görmeyen râvînin durumu aynıdır. Her iki râvî de şeyhini görememektedir.[90] Ayrıca Resûlullah (s.a.s.) ve sahabîler arasında da görme duyusundan faydalanılmadan sadece sesle yetinilerek amel edildiğine dair pek çok haber bulunmaktadır. Bu haberler görme engellilerin şahitliği konusunda ele alınmıştı. Burada ise haberlerin hadis rivayeti açısından ifade ettiği anlam üzerinde durulacaktır. Bu haberlerin görme engellilerin hadis rivayeti ile ilişkisi şu şekildedir:

a. İmam Mâlik'in naklettiğine göre İbn Ümmi Mektûm kendisine sabah olduğu haber verilince ezan okumuştur.[91]

İbn Hacer bu rivayetin, râvînin, şeyhini görmeden sadece onu sesinden tanıyarak hadis almasının caiz olduğuna bir delil olarak zikretmiştir.[92] Aynı şekilde bu haberde görme engelli olan bir râvînin, güvenilir birinden yardım alıp hadis rivayet edebileceğine delil olacağını söylemek de mümkündür.

b. Zühri, İbn Abbas'ın görme engelli olduğu dönemlerde namaz vakitlerini birinden yardım alarak öğrendiğini nakletmiştir.[93]

c. Süleymân b. Yesâr'ın, Hz. Âişe'den konuşmak için izin istediği ve Hz. Âişe'nin onu sesinden tanıyıp kapıda ona bakmadan içeri girmesini söylediği rivayet edilmiştir.[94]

d. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) mescidde Kur'an-ı Kerim okuyan Abbâd isimli sahabiyi sesinden tanıyıp ona dua ettiği rivayet edilmiştir.[95]

---

89 Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. Ebî Hâtim er-Râzî, *el-Cerḥ ve't-taʿdîl,* nşr. Meclisu Dairetu'l-Osmaniyye Haydarabad (Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi, 1372/1952), 1/168.

90 Hayânî, "Hukmu Rivâyeti'l-A'mâ", 92.

91 Mâlik b. Enes, *el-Muvatta,* "Salat", 3 (No. 66/242).

92 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî,* 2/101.

93 Buhârî, "Şehadât", 11 (No. 2655).

94 Buhârî, "Şehadât", 11 (No. 2655).

95 Buhârî, "Şehadât", 11 (No. 2656).

e. Ganimetlerden pay almak için Resûlullah'ın (s.a.s.) evinin önüne gelip seslenen sahabîye, Resûlullah'ın (s.a.s.) kim olduğuna bakmayıp sadece sesinden tanıyarak kaftanla birlikte dışarı geldiği nakledilmiştir.[96]

f. Hz. Âişe ve Hz. Peygamber'in diğer eşlerinin bir örtü arkasından hadis rivayet ettikleri nakledilmiştir.[97] Dolayısıyla onlardan hadis alanlar onların yüzünü görmeyip sadece sesleriyle yetinmişlerdir.

Bu ve benzeri örneklerde de açıkça görüldüğü üzere gerek Resûlullah'ın (s.a.s.) kendisi gerekse sahabe, görme duyusunu kullanmadan sadece işitme duyusundan hareketle amel etmişlerdir. Bu ise işitme duyusunun çok önemli olduğunun ve bazı durumlarda sadece işitme duyusunun kullanılabileceğini göstermektedir.

2.4.2. Sahabe Tanımında Mülâkî Olmanın Yeterli Görülmesi

Hadis rivayetinde işitme duyusu asıldır. Ancak bazı muhaddisler sahabenin tanımını yaparken sahabenin Hz. Peygamber'i (s.a.s.) gören kimselere denileceğini belirtmişlerdir. Dolayısıyla burada neden Hz. Peygamber'i (s.a.s.) işitene değil de görene sahabî denilmiş olduğunu beyan etmeye ihtiyaç hasıl olmaktadır. Öncelikle belirtmek gerekir ki bu tanım bütün muhaddislerin ittifak ettiği bir tanım değildir. Sahabenin tanımı konusunda birçok ihtilaf vardır.[98] Özelliklede Hz. Peygamber'i (s.a.s.) görme konusunda ihtilaf bulunmaktadır. Sahabînin tanımını ilk yapanlardan olan Said b. el-Müseyyeb, Resûlullah (s.a.s.) ile en az bir veya iki yıl birlikte olmayı şart koşmuştur.[99] Dolayısıyla ona göre Hz. Peygamber (s.a.s.) ile uzun müddet beraberliğin bulunması sahabî olmak için gereklidir. Aynı şekilde usûlcüler de sahabî olmak için uzun müddet Hz. Peygamber (s.a.s.) ile beraber olmayı, onunla gazvelere katılmayı şart koşmuşlardır.[100] Buna göre sahabî olan kimsenin görme ve işitme engelli olması bir önem arz etmemektedir. Ancak Buhârî[101] ve muhaddislerin çoğunluğuna göre sahabî olmak için Hz. Peygamber'i (s.a.s.) görmek yeterlidir.[102] Ne var ki bu görüşe Enes b. Malik'ten (ö. 93/711-12) gelen bir rivayetle itiraz edilmiştir. Enes

96 Buhârî, "Şehadât", 11 (No. 2657).
97 Süyûtî, *Tedribu'r-râvî,* 1/447.
98 Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1431/2010), 1-14.
99 İbn Salah, *Ulûmü'l-hadis*, 293.
100 İbn Salah, *Ulûmü'l-hadis*, 294.
101 Buhârî, "Ashâbu'n-Nebî", 1 (No. 3649).
102 İbn Salah, *Ulûmü'l-hadis*, 293.

b. Malik'e kendisi dışında Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ashabından kimsenin kalıp kalmadığı sorulmuştur. O da Hz. Peygamber'i (s.a.s.) gören bazı bedevilerin kaldığını ancak onunla sohbeti olan kimsenin kalmadığını zikretmiştir.[103] Bu rivayete göre Hz. Peygamber'i (s.a.s.) görmek sahabî sayılmak için yeterli görülmemiştir. İbn Hacer, sadece rü'yetin sahabî olmak için yeterli olmadığını belirtmiştir. Ona göre sahabî, Müslüman olarak Hz. Peygamber (s.a.s.) ile mülâkî olup İslâm üzere ölen kimsedir.[104] Rü'yetin şart koşulması beraberinde birçok problemi getirmektedir. Meselâ Hz. Peygamber'i (s.a.s.) bir kere gören bir bedevi sahabî olurken Hz. Peygamber ile Mekke döneminden beri beraber olan, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) müezzinliğini yapmış olan Abdullah b. Ümmî Mektûm[105] gibi görme engelli olanların sahabî olmaması gerekmektedir. Bu da makul bir şey değildir.

Sonuç olarak sahabî olmak için rü'yetin değil mülâkî olmanın şart koşulması daha doğrudur. Çünkü bu, görme engelli olan sahabîleri de kuşatmaktadır.

2.4.3. Hadis Tahammül ve Edâsında Likâ

Hadis tahammül ve edâsının birçok şekli bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi ve en üstünü sema metodudur. Sema hocanın hadisleri hafızasından veya kitabından nakletmesi talebelerinde dinlemesi veya yazması şekliyle gerçekleşir.[106] Bu metotta hocayı görme, muhaddisler tarafından şart koşulmamıştır. Ona mülâkî olmak yeterli görülmüştür. Aynı mecliste bulunmak mülâkî olmak için yeterlidir. Buhârî râvînin rivayetinin sahih olması için râvînin şeyhi ile muasır olup semada bulunmasını şart koşmuştur. Müslim ise sade muasır olmayı yeterli görmüştür.[107]

Neticede hadis kitapları içerisinde sıhhat açısından en önde gelen ve en muteber kabul edilen Sahihayn'da bile râvînin hocasını görme şartı aranmamıştır. Hatta Buhârî'nin mülâkî olmadığı râvîlerin kitaplarından da rivayette bulunduğu öne sürülmüştür.[108]

---

103 İbn Salah, *Ulûmü'l-hadis*, 293.

104 Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Hacer el-Askalanî, *el-İsabe fî temyîzi's-sahâbe* (Kahire: Dâru'l-Ceyl, 1429/2008), 1/16.

105 İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, 5/164.

106 İbn Salah, *Ulûmü'l-hadis*, 132; Yücel, *Hadis Usulü,* 77.

107 İbn Kesîr, *İhtisâru Ulûmi'l-hadis,* 191

108 Fuat Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları* (Ankara: Otto Yayıncılık, 1441/2019), 127.

2.4.4. Görme Engelinin Meydana Geldiği Zamana Göre Râvîler

Görme engeline delalet eden lafızlardan da anlaşıldığı üzere görme engeli her insanda aynı surette ve nitelikte değildir. Bazen doğuştan meydana gelmekte bazen de ömrün son zamanlarında ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla görme engelli râvîleri de görme engelinin meydana geldiği zamana göre tasnif etmek faydalı olacaktır. Hayânî, görme engelli râvîleri görme engelinin gerçekleştiği zamana göre üç gruba ayırmaktadır:

a) Ömrünün çok erken dönemlerinde görme engelli olan ve bu duruma hafızası iyi uyum sağlayan, zamanla hafızası çok güçlenen, âdil ve zâbıt olan, ilmi faaliyetlerine işitme duyusunu kullanarak devam ettiren râvîler.

b) Ömrünün son dönemlerinde görme engelli olup hafızası buna uyum sağlayamayan ve daha sonra bunun sonucunda hafızası kötüleşen, hatıralarını, öğrendiği şeyleri unutmasıyla zabtı zayıflayan fakat sika, güvenilir râvîler tarafından kitabı iyi bir şekilde muhafaza edilen, kendisi de hadis rivayet ederken kitabına dayanarak rivayet eden râvîler.

c) Görme engelli olmadan önce sika ve zabtı iyi olan ve kitabını iyi bir şekilde muhafaza eden fakat görme engelli olduktan sonra hafızası değişen, kitabını görme engelli olmadan önce yazdığı tespit edilen ya da tespit edilemeyen râvîler.[109]

Yukarıda zikredilen gruplardaki râvîlerin rivayet ettiği hadislerin kabul ve red edilmesi bakımından değeri birbirinden farklıdır. Bu farkları beyan etmeden önce hadis usulcülerine göre râvîlerin rivayet ettiği haberleri ezberleyip ezberlememesine göre yaptığı tasnifi incelemekte fayda vardır.

2.4.5. Görme Engeli Zabt İlişkisi

Muhaddisler, râvîlerin rivayetlerinin kabulü için râvîlerde bulunması gereken şartlar konusunda bazı noktalarda ihtilafa düşmüşlerdir. Bu ihtilaflardan biri râvînin rivayetini ezberlemesiyle alakalıdır. Muhaddisler râvînin rivayetini ezberleme gereği konusunda üç gruba ayrılmıştır. Birinci grubu, râvîlerde ağır denebilecek şartları aramakla bilinen müteşeddidler oluşturmaktadır. Onlara göre bir râvînin rivayetinin delil olarak kabul edilebilmesi için rivayet ettiğini mutlaka

[109] Hayânî, "Hukmu Rivâyeti'l-A'mâ", 97.

ezberlemesi gereklidir. Ebû Hanife, Mâlik b. Enes, Şafiî ve Ebû Bekir es-Saydalânî (ö. 427/1036) bu grubun önemli temsilcileridir.[110]

İmam Mâlik'e rivayet ettiği hadisi hıfz etmeyen sika bir râvînin hadisinin alınıp alınamayacağı sorulduğunda alınamayacağını söylemiştir. Gerekçe olarak da gece farkında olmadan kitabına ziyadelerde bulunabileceğini ileri sürmüştür.[111] Ayrıca İmam Mâlik, kitabında tahric ettiği hadisi hıfz etmeyip anlamadan rivayet eden râvîden hadis alınamayacağını beyan etmiştir. Süyûtî bu görüşün aşırı olduğunu İmam Malik'in bu görüşünün aksine amel edenlerin olduğunu, *Sahihayn*'da hafız olarak nitelenenlerin bile yarısının bu seviyeye ulaşamadığını beyan etmiştir.[112]

İkinci grupta râvînin kitabına dayanarak rivayet etmesini caiz gören mütevassıtlar bulunmaktadır. Onlara göre râvînin kitabında bir kusur bulunursa ya da râvî kitabını yitirirse (kaybolma, yanma, çalınma vb.) rivayeti artık kabul edilme vasfını kaybeder.[113]

Üçüncü grup ise tesâhül ehlinin bulunduğu gruptur. Bu grupta olanların kriterleri daha önce zikredilen iki gruba göre daha esnektir. Tesâhül ehlinin de kendi içerisinde farklı kısımlara ayrıldığı görülmektedir. Meselâ bir kısmı, râvînin aslını görmediği kitaplardan rivayette bulunmasını caiz görmüşlerdir. Oysa Hâkim en-Nîsâbûrî (ö. 405/1014), böyle olan kimseleri cerh etmiştir. Diğer bir kısım da râvîde değişiklik olsa bile kitabından nakilde bulunduğu rivayetleri almışlardır. Süyûtî bu üç grup içerisinde en isabetli olanın cumhurun yolu olan ifrat ve tefrit arasındaki orta yol olduğunu zikretmiştir.[114]

Bu açıklamalar ışığında görme engelli râvîler incelendiğinde birinci grupta olan görme engelliler yani hadisleri hafızasından nakleden, hafızası güçlü olan râvîlerin rivayetlerinin, müteşeddid, mutevassıt ve mutesâhillerin tamamına göre geçerli olduğu rahatlıkla söylenebilir. Müteşeddidler hıfzı en temel şart olarak görüp râvîlerin, görme engelli olup olmamasına bakmamışlar ve görme engeli olan râvîlerden hadis alıp rivayette bulunmuşlardır. Nitekim İslam'ın ilk yıllarında hadis rivayetlerinin çoğunluğu hıfza dayanmıştır. Hz. Peygamber'in Kur'an-ı Kerim ile karışmasından endişe etmesinden dolayı hadislerin yazımını

---

110 İbnü's-Salâh, *Ulumü'l-hadis,* 208.
111 Ebû Bekr Ahmed b. Alî Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye* (b.y.: Dâiretu'l-Maarifi'l-Osmaniyye, 1357/1938), 227.
112 Süyûtî, *Tedribu'r-râvî,* 1/527.
113 İbnü's-Salâh *Ulumü'l-hadis,* 208.
114 Süyûtî, *Tedribu'r-râvî,* 1/528.

yasaklaması bu dönemlerde hadis rivayetinin önemli bir kısmının şifahî olarak nakledilmesine sebep olmuştur.[115] Daha sonra yasak kalkmış ve bunun üzerine bazı sahabîler hadisleri yazmış bazıları da şifahen nakletmiştir.[116]

Rivayet asırları da denilen hicri ilk üç asırda yazma ile rivayetin dışında hıfz ile de hadis rivayeti makbul görülmüştür. Hatta bazı muhaddisler hıfza daha önem vermiştir. Hıfzı şart koşanlar dahi bulunmaktadır. Meselâ Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), Şu'be b. Haccâc (ö. 160/776), Mâlik b. Enes, Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814), Hammâd b. Zeyd (ö. 179/795) hadisleri hıfz etmeyi şart koşan muhaddislerden bazılarıdır.[117] Bazı muhaddisler, hadisleri ilk olarak hıfz etmek için yazmışlar ve hıfz ettikten sonra da yazılı nüshalarını imha etmişlerdir.[118]

Hâtib el-Bağdâdî, hadislerini hıfz etmeyen ümmi râvî ile hadislerini ezberlemeyen görme engelli râvînin durumunun aynı olduğunu, âlimlerden sadece birinin buna cevaz verdiğini zikretmiştir. Ahmed b. Hanbel'e görme engelli râvînin rivayetinin hükmünün ne olacağı sorulduğunda, "Rivayet ettiği şeyi hıfz etmişse rivayetinde bir sakınca yoktur, hıfz etmemişse rivayeti alınmaz." cevabını vermiştir.[119]

Sonuç olarak birinci grupta olan görme engelli râvîlerin rivayetleri müteşeddid, mutevassıt ve mütesâhiller tarafından kabul edilmişlerdir.

Görme engellilerin ikinci grubu yani kitabında yazdıkları sağlam olan fakat kitabındakileri hafızasından nakletmekte zorlanan ya da nakledemeyen râvîlere gelince; müteşeddidlere göre böyle bir râvînin rivayeti caiz değildir. Bunun sebebi ise az önce zikredildiği üzere müteşeddidlerde asıl olan râvînin hadislerini hafızasından nakletmesidir.

Mutevassıtlara göre ise kitabın önemi çok fazladır. Sağlam, güvenilir kitaplar, ilim ehline göre hüccettir. Hatta kitaplar bir râvînin hafızasının sağlam olduğunun delili ve en önemli ölçütüdür. İnsan hafızası bazen aldatıcı olmaktadır. Hafıza, vehim ve hatadan âri değildir. Özellikle uzun senedler söz konusu olduğunda hata yapma ihtimali yüksektir.[120] Râmhürmüzî bununla ilgili olarak:

---

115 Abdullah b. Yusuf Cedî', *Tahrîru Ulûmi'l-hadîs* (Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân, 1424/2003), 1/254.

116 Muhammed Mustafa el-A'zamî, *İlk Devir Hadis Edebiyatı*, çev. Hulusî Yavuz (İstanbul: İz Yayıncılık, 1409/1988), 24.

117 Cedî, *Tahrîru ulûmi'l-hadîs,* 1/254.

118 Râmhürmüzî, *el-Muḥaddisü'l-fâṣıl,* 382-383.

119 Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye,* 228.

120 Cedî, *Tahrîru ulûmi'l-hadîs,* 1/256.

"Muhaddislere göre en evlâ ve râvîler için de en ihtiyatlı olanı, rivayet ederken vehimden emin olmak için kitaplarına müracaat etmeleridir." demiştir.[121]

Bazı muhaddisler kendileri yazmaya önem verdiği gibi rivayet ettikleri râvîlerin de hadisleri yazmalarına önem vermişlerdir. Meselâ Muhammed b. Amr (ö. 126/744 [?]), talebelerine hadisleri yazmalarını şart koşmuş ve hadisleri yazmadan asla rivayette bulunmamalarını istemiştir. Çünkü kendisi üzerinden hadislerde hata yapılmasından korktuğunu ifade etmiştir.[122]

Yazmaya önem veren diğer bir muhaddis ise Ahmed b. Hanbel'dir. Ali b. el-Medînî (ö. 234/848) kendi ashabı içerisinde en iyi hıfzı olanın o olduğunu, onun da bir hadisi yazmadan asla rivayet etmediğini ve bunun kendileri için çok iyi bir örnek olduğunu belirtmiştir.[123] Başka bir rivayette Ahmed b. Hanbel'in Ali b. el-Medînî'ye kitabında olanlar dışında asla hadis rivayet etmemesini söylediği rivayet edilmiştir.[124] Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah (ö. 290/903) babasının en fazla yüz hadis dışında bütün hadislerini kitabından rivayet ettiğini belirtmiştir.[125]

Sonuç itibarıyla mutevassıtlara göre râvîlerin güvenilir kitaba sahip olmaları hadis tahammül ve edasında çok önemlidir. Güvenilir kitaplar sayesinde râvîler, vehm ve hatadan kurtulabilirler. Buna binaen güvenilir kitaba sahip olan ve kitabında olan hadisleri görme engelli olmadan önce ezberleyen görme engelli râvîlerin rivayetlerinin kabul edileceğini söylemek pekâlâ mümkündür. Görme engelli râvîlerin kitaplarını güvenilir bir şekilde nasıl muhafaza ettikleri muhaddis ve münekkitler tarafından maalesef beyan edilmemiştir. Onlar sadece görme engellilerin kitaplarının güvenilir olduğunu veya olmadığını zikretmekle yetinmişlerdir. Meselâ Abdurrezâk b. Hemmâm (ö. 211/836) görme engelli olduktan sonra hafızası zayıflamış ancak kitabına yazdıkları güvenilir kabul edilmiştir.[126] Bununla birlikte Abdurrezâk b. Hemmâm'ın kitabını nasıl muhafaza ettiği açıklanmamıştır. Kitabı güvenilir olup kitabında olanları hıfz edemeyen görme engelli râvîlere gelince; İbnü's-Salâh, böyle râvîlerin güvendiği kimselerden yardım alabileceğini beyan etmiştir. Ona göre görme engelli râvîler,

---

121 Râmhürmüzî, *el-Muḥaddisü'l-fâśıl,* 388.
122 Râmhürmüzî, *el-Muḥaddisü'l-fâśıl,* 389.
123 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl,* 1/139.
124 Hatîb el-Bağdadî, *el-Câmiu li ahlaki'r-râvî ve âdâbi's-sâmi'*, nşr. Muhammed Acâc el-Hatib (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1417/1996), 1/666.
125 Hatîb el-Bağdadî, *el-Câmiu li ahlaki'r-râvî,* 1/667.
126 Buhârî, *Târihu"l-kebir,* 6/130.

unuttukları bir hadisi kendilerine hatırlatmaları veya kitaplarını muhafaza etmeleri için başkasından yardım alabilirler. Ancak görme engelli olmayan râvîlerin böyle bir yardım almaları ona göre caiz değildir.[127] Çünkü bu durum görme engelli râvîler için zaruret iken, görme engeli olmayan râvî için zaruret değildir.

Görme engelli olup güvenilir birinden yardım alan râvîlere cariyesinden yardım alan Yezîd b. Hârûn'u (ö. 206/821) ve İshâk b. Ebî İsrail'den (ö. 246/860) yardım alan Abdurrezzak b. Hemmâm'ı (ö. 211/826-27) örnek vermek mümkündür.[128]

Bütün bu açıklamalara göre mutevassıtların, hadislerini ezberlemeyen râvîlerde aradıkları şartlardan ilki, bu râvîlerin sahih bir kitaba sahip olmaları, ikincisi kendilerine hadisleri okuyacak ve kitaplarını iyi bir şekilde muhafaza edecek güvenilir yardımcılarının olmasıdır. Bu şartlar sağlandığı takdirde rivayetleri kabul edilecektir.

Mütesâhillere gelince onların şartları mutevassıtlardan daha esnek olduğu için mutevassıtların kabul ettiklerini onların kabul etmemesi mümkün değildir. Dolayısıyla onlara göre de bu grupta olan görme engellilerin rivayeti caizdir.

Üçüncü grupta olan yani görme engelli olduktan sonra hafızasında değişiklik meydana gelen (bunama, aklını yitirme vb.) râvîlere gelince, İbnü's-Salâh ihtilata[129] maruz kalmış râvîlerden, ihtilata maruz kalmadan önceki rivayetlerinin makbul olduğunu, sonrasındakilerin ise merdûd olduğunu belirtmiştir. İhtilata maruz kalmadan önce mi yoksa sonra mı aldığı bilinmeyenlerin durumunun müşkil ve ihtilaflı olduğunu ifade etmiştir.[130]

Hadislerin gelişim dönemlerine bakıldığı zaman ilk iki asırda hıfz ile rivayetin kabul edildiği görülmüştür. Bu nedenle her üç gruptaki muhaddisler, görme engelli râvîlerin hafızasının kuvvetli olmasını hadisleri muhafazası için yeterli görmüşlerdir. Hiçbir muhaddis görme engelli râvîleri görme engelinden dolayı cerh etmemiştir. Ancak görme engeli cerhe sebebiyet veren unsurlardan bazılarını nadiren de olsa ortaya çıkarabilmiştir. Bu durumlar ve açıklaması şu şekildedir:

---

127 İbnü's-Salâh, *Ulumü'l-hadis,* 210.
128 Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye,* 259.
129 İhtilat aklın bozulmasıdır. Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü,* 130.
130 İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis,* 392.

3. Görme Engelinin Cerhe Sebebiyet Verdiği Durumlar

Görme engeli başlı başına bir cerh nedeni olmamasına karşın bazı istisnai durumlarda cerh sebebinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Daha önce belirtildiği üzere 146 râvîden 14'ü görme engeli olması sebebiyle cerh edilmiştir. Bu ravilerde cerhe sebebiyet veren dört unsur tespit edilmiştir. Bunlar ihtilat, telkin kabul etme, muztarib ve münker hadisler rivayet etmektir. İhtilat yaşlanma, aniden bir felaketle karşılaşma sebebiyle hafızanın bozulmasına denir.[131] Bazı muhaddislere göre görme engeli, ihtilatın meydana gelme sebeplerinden biridir.[132] Muhaddislere göre ihtilata maruz kalan râvînin ihtilata maruz kalmadan önceki rivayetleri makbul ihtilata maruz kalmasından sonrası rivayetleri ise merduttur.[133] Abdurrezzak b. Hemmâm (ö. 211/826-27),[134] Vuheyb b. Halid (ö. 165/782),[135] Muhammed b. Meymûne (ö. 168/785),[136] Ebû Abdullah el-Yemâmî (ö.170/787),[137] Abdulhamîd b. İbrâhîm (ö. 211-220/826-835),[138] Abdullah b. Ca'fer (ö. 220/835)[139] ve Ahmed b. Ca'fer (ö 368/979)[140] görme engelli olduktan sonra ihtilata maruz kalan râvîlerdir.

Görme engelinin cerhe sebebiyet verdiği durumlardan bir tanesi de râvînin telkin kabul etmesidir.[141] Râvinin zabtını kontrol etmek için telkine başvurulur. Râviye kendisinin rivayet ettiği veya etmediği hadislerden sorulur. Eğer râvî kendisinin rivayet etmediği bir hadisi kendisinin olduğunu iddia ederse ya da daha önce rivayet ettiği bir hadisin kendisinin olmadığını beyan ederse telkin kabul

---

131 Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 130.

132 İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-Hadis,* 391; Süyûtî, *Tedribu'r-râvî,* 2/896; Sehâvî, *Fethu'l-muğis,* 4/458-459; Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. İmâm Mütevekkil-Alellâh İsmâîl Emir es-San'ânî, *Tavżîĥu'l-efkâr li-meânî tenķîĥi'l-enzâr,* nşr. Muhammed Muhibbuddin Ebû Zeyd (Medine: Mektebetü's-Selefiyye, ts.), 2/502.

133 İbnü's-Salah, *Ulûmü'l-hadis,* s. 392; Nevevî, *Takrib,* 47; Süyûtî, *Tedribu'r-râvî,* 2/896.

134 Buhârî, *et-Târihu'l-kebîr* (Haydarâbâd: Dâiretu'l-Meârifi'l-Osmâniyye, ts.), 4/130.

135 İbn Hacer, *Takribu't-tehzîb,*1045.

136 İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, 6/85.

137 İbn Hacer, *Takribu't-tehzîb,* 831.

138 İbn Hacer, *Takribu't-tehzîb,* 563.

139 İbn Hacer, *Takribu't-tehzîb,* 496.

140 Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, nşr. Mustafa Abdukâdir Ata (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1425/2004), 4/293.

141 Telkin, bir râvîye herhangi bir hadisin metninden veya senedinden okunarak, râvîye bu hadisin kendisine ait olup olmadığını sorup onun hadislere hâkimiyetini ölçme faaliyetidir. Sehâvî, *Fethu'l-muğis,* 2/270.

etmiş olur.[142] Râvînin telkin kabul etmesinin birçok sebebi bulunmaktadır.[143] Bunlardan bir tanesi de görme engelidir.[144] Meselâ Suveyd b. Said (ö. 240/854) görme engelli olduktan sonra telkin kabul etmekle tenkit edilmiş bir râvîdir.[145] Telkin kabul eden râvînin durumu ihtilata maruz kalan râvî ile aynıdır. Telkin kabul etmeden önceki rivayetleri makbul, telkin kabul ettikten sonrası merduttur.[146] Yahyâ b. Muhammed (ö. 191-200/807-816),[147] İshak b. Muhammed (ö. 226/841)[148] ve Suveyd b. Said (ö. 240/854)[149] görme engelli olduktan sonra telkin kabul eden diğer râvîlerdir.

Munker hadis rivayet etme de görme engellilerde görülen cerh unsurlarından biridir. Münker hadis, kısaca zayıf kabul edilen bir râvînin kendinden daha güvenilir olana muhalefet etmesidir.[150] Mesela Yahya b. Muhammed (ö. 191/807) görme engelli olduktan sonra hafızası zayıflamış ve bunun neticesinde çok sayıda münker rivayetlerde bulunmuştur.[151]

Görme engellilerde görülen diğer bir cerh kusuru muztarib hadisler rivayet etmektir. Muztarib, birbirlerine zıt oldukları halde birini diğerine tercih etme imkânı bulunmayan hadislerdir.[152] Abdurrahman b. Abdulhamid (ö.?)[153] ve İshâk b. İbrâhîm (ö. 216/831)[154] görme engelli olduktan sonra muzdarib hadisler rivayet eden râvîlerdir.

Tabakât kitaplarında, râvîler cerh edilirken genellikle cerh sebepleri belirtilmemektedir. Mesela bir râvînin zayıf olduğu belirtilirken bunun gerekçesi izah edilmemiştir. Bu nedenle görme engeli olup zayıf olan râvîlerin birçoğunda

---

142 Avanku Behrûm b. Feğayrân, "*et-Telkîn ve eseruhu fi'r-ruvâti ve merviyâtihim",* (Umman: Ürdün Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi 1422/2001), 8-13; Aydınlı, *Hadis ıstılahları sözlüğü*, 130.

143 Mustafa Öztürk, "Hadis Rivâyetinde Telkin-Zabt İlişkisi ve Telkin Yoluyla Yapılan Tahrifler", *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)* 9/1, (2011), 10.

144 Avanku Behrûm, *et-Telkîn ve eseruhu fi'r-ruvât,* 23.

145 Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 9/228.

146 Avanku Behrûm, *et-Telkîn ve eseruhu fi'r-ruvât,* 23.

147 İbn Hacer, *Takribu't-tehzîb,* 1065.

148 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerḥ ve't-taʿdîl,* 2/233; İbn Hacer, *Takribu't-tehzîb,* 831.

149 İbn Hacer, *Takribu't-tehzîb,* 423.

150 Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 210.

151 İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb,* 7/99.

152 Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 242.

153 Ebü'l-Hasen Alî b. Abdirrahmân b. Ahmed b. Yûnus es-Sadefî, *Târîhu İbn Yûnus el-Mısrî,* nşr. Fethi Abdulfettâh (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2000), 1/307.

154 Ebü'l-Velîd Süleymân b. Halef et-Tücîbî el-Bâcî*, et-Ta'dîl ve't-tecrîh limen harace anhu Buhârî fi'l-câmii's-sahîh,* thk. Ahmed Bezzâr (Suudi Arabistan: Veziretu'l-Evkâf, 1441/ 1981), 1/354.

görme engelinin etkili olup olmadığı tespit edilememiştir. Görme engelli râvîler içerisinde görme engelinden kaynaklanmayan sebeplerle cerh edilen birçok râvî de bulunmaktadır. Mesela Ebû Muâviye ed-Darîr (ö. 195/811) bunlardan biridir. Genel olarak sika bir râvî olarak görülmekle birlikte tedlis yapması, Mürciye sempatizanı olması, ezberlediği bazı hadisleri unutması sebebiyle cerh edilmiştir.[155]

Sonuç

Hadis tarihi incelendiğinde görme engeline maruz kalan birçok râvî ile karşılaşılmaktadır. Bu görme engelli râvîlerin hadis kültürü ve geleneği içerisindeki yeri azımsanamayacak derecede fazladır. Her dönemde, her tabakada mutlaka görme engeli olan râvîlere rastlamak mümkün olmuştur. Fakat bu râvîlerin tamamı görme engelinden kaynaklanan unutma, hafızanın zayıflaması vb. tesirlerden aynı oranda etkilenmiş değillerdir. Râvîlerin bir kısmı neredeyse bunlardan hiç etkilenmemişken, bir kısmı ise rivayetleri kabul edilemeyecek derecede etkilenmiş bulunmaktadır. Bu sebeple âlimler, görme engelli râvîlerin rivayetlerini alırken temkinli davranmışlardır. Âlimler, ne görme engelli olduklarından dolayı toptancı bir yaklaşımla onların bütün rivayetlerini terk etmişler, ne de onlarda meydana gelebilecek değişikliği görmezden gelip bütün rivayetlerini kabul etmişlerdir. Aksine ince eleyip sık dokumayla onları ve rivayetlerini tenkide tabi tutarak rivayetlerini ya kabul ya da reddetmişlerdir.

Muhaddisler, görme engelli olmayı başlı başına bir cerh sebebi olarak görmemekle beraber, görme engelli olmayan râvîlerde aradıkları adalet ve zabt şartlarını onlarda da aramışlardır. Eğer bu şartı taşıyorlarsa rivayetlerini makbul görmüşler; değilse merdud saymışlardır. Ayrıca rivayetlerde asıl olanın işitme duyusu olduğu ve işitme duyusunun görme duyusundan daha üstün olduğu ifade edilmiştir. Muhaddisler işitmeyi esas alıp görme duyusu olmadan da ilmî faaliyetlerin devam edebileceği kanaatine varmışlardır. Dolayısıyla asıl olanın râvînin rivayet ettiği hadisleri çok iyi bir şekilde zabt etmesidir.

Görme engelli râvîlerden hadislerini ezberleyip rivayet edenlerin ittifakla rivayeti kabul edilmiştir. Rivayetini ezberlemeyip güvenilir birinden yardım alarak kitabından rivayet edenlerin rivayeti, müteşeddidlere göre merdud, mutevassıt ve mütesâhillere göre makbuldür. Hadisleri ezberlemeyip, başkasının

[155] İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, 6/364; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl,* 24/132; İbn Hacer, *Takribu't-tehzîb,* 840.

verdiği kitaptan nakledenlerin rivayetleri ise müteşeddid ve mutevassıtlara göre merdud, mütesahillere göre makbuldür.

Bazı görme engelli râvîlerin kendilerinde görme engeli meydana geldikten sonra ihtilata maruz kaldıkları ve telkini kabul ettikleri görülmüşse de bu durumdaki râvîlerin çok sınırlı sayıda olduğu anlaşılacaktır. 146 görme engelli râvîden sadece 14'ünde bu kusurlar ortaya çıkmıştır. Bu da yaklaşık %10'a tekabül etmektedir. Ayrıca bu râvîlerin tamamının gerçek manasıyla görme engelli oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Çok hata yapmasından veya basiretsiz olmasından dolayı görme engelliye benzetilen bir râvî tespit edilememiştir.

Kaynakça

Açıkel, Yusuf. "Hadisler Işığında Görme Engelliler ve Bazı Öneriler". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 2/25 (2010), 16-44.

Akpınar, Burhan - Ersözlü, Zehra Nur. "Görme ve Koklama Duyularının Bilimsel Öğrenme Rollerinin Karşılaştırılması". *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi,* 6/3, (2008), 42-53.

Aydınlı, Abdullah. *Hadis Istılahları Sözlüğü.* İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları. 7. Basım, 1434/2013.

Avanku, Behrûm b. Feğayrân. *et-Telkîn ve Eseruhu fi'r-Ruvâti ve Merviyyâtihim.* Umman: Ürdün Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi, 1422/2001.

Aynî, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed. *Umdetü'l-Kârî' fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî.* nşr. Abdullah Mahmûd Muhammed Ömer. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye. 1422/2001.

A'zamî, Muhammed Mustafa. *İlk Devir Hadis Edebiyatı.* çev. Hulusî Yavuz. İstanbul: İz Yayıncılık. 3. Basım, 1409/1988.

Bâcî, Ebü'l-Velîd Süleymân b. Halef et-Tücîbî. *et-Ta'dîl ve't-Tecrîh Limen Harace Anhu Buhârî fi'l-Câmii's-Sahîh.* nşr. Ahmed Bezzâr. 3 Cilt. Suudi Arabistan: Veziretu'l-Evkâf. 1441/ 1981.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Cu'fî el-Buhârî. *el-Câmiʿu'l-Müsnedü'ṣ-Saḥîḥu'l-Muḫtasar min Umûri Rasûlillâh Sallallāhü ʿAleyhi ve Sellem ve Sünenihî ve Eyyâmih.* nşr. Muhammed b. Züheyr Nasır. 8 Cilt. b.y.: Daru Tavki'n-Necat. 1422/2001.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Cu'fî el-Buhârî. *et-Târihu'l-Kebîr*. 9 Cilt. Haydarâbâd: Dâiretu'l-Mearifi'l-Osmaniyye. ts.

Cedî', Abdullah b. Yusuf. *Tahrîru Ulûmi'l-Hadîs.* 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân. 1424/2003.

Ebu's-Suûd Efendi, Muhammed b. Muhammed. *İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm (Tefsiru Ebî Suûd).* 9 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Turâsi'l-Arabî. ts.

Emir es-San'ânî, Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil-Alellâh İsmâîl. *Tavżîḥu'l-Efkâr li-Meânî Tenḳîḥi'l-Enžâr.* nşr. Muhammed Muhibbuddin Ebû Zeyd. 2 Cilt. Medine: Mektebetü's-Selefiyye. ts.

Erul, Bünyamin. *Sahabenin Sünnet Anlayışı.* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 6. Basım, 1431/2010.

Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb. *el-Kâmûsu'l-Muhît.* nşr. Enes Muhammed eş-Şâmi. Zekeriya Cabir Ahmed, Kahire: Dâru'l-Hadisiyye. 1429/2008.

Hâkim en-Nîsâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh. *Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadîs ve Kemiyyeti Ecnâsihi.* nşr. Ahmed b. Faris es-Selûm. Beyrut: Dâru İbn Hazm. 1424/2003.

Halla Saîd. *İâkatu's-Sem'iyye Delilu İlmî ve Amelî li'l-Udebâ' ve'l-Mütehassisîn.* b.y.: Mektebetü'l-Anclu'l-Mısrıyye. 1437/2016.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî. *el-Kifâye fî İlmi'r-Rivâye.* b.y.: Dâiretu'l-Maarifi'l-Osmaniyye. 1357/1938.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî. *Târîhu'l-Bağdâd (Medînetü's-Selâm).* nşr. Mustafa Abdulkadir Ata. 24 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye. 2. Basım, 1425/2004.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî. *el-Câmiu li Ahlaki'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi'.* nşr. Muhammed Acâc el-Hatib. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle. 3. Basım, 1417/1996.

Hayânî, Muhammed b. Abdullah. "Hukmu Rivâyeti'l-A'mâ inde'l-Muhaddisin", *Mecelletü'c-Câmiti't-Tayyibe,* 1, (2005), 80-116.

Irâkî, Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdirrahmân. *Şerhu't-Tebsıra ve't-Tezkira*. nşr. Abdullatif el-Hemîm Mahir Yasin Fahl. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye. 1423/2002.

İbn Battâl, Ebü'l-Hasen Alî b. Halef. *Şerḥu İbn Baṭṭâl ʿalâ Ṣaḥîḥi'l-Buḫârî.* nşr. Ebû Temim Yasir b. İbrahim. 9 Cilt. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd. 2. Basım, 1424/2003.

İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed er-Râzî. *el-Cerḥ ve't-Taʿdîl.* nşr. Meclisu Dairetu'l-Osmaniyye Haydarabad. 9 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi. 1372/1952.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî. *el-İsabe Fî Temyîzi's-Sahâbe.* 25 Cilt. Kahire: Dâru'l-Ceyl. 1428/2008.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî. *Tehzîbu't-Tehzîb*. nşr. Adil Ahmed el-Mevcud - Ali Muhammed Muavvad. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye. 1424/2004.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî. *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahihi'l-Buhârî.* nşr. Şuayb Arnavut - Adil Mürşid. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife. 1379/1959.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî. *Takrîbu't-Tehzîb.* nşr. Ebu'l-Eşbel Sağir Ahmed Şağif el-Pakistani. b.y.: Dâru'l-Âsime. ts.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb Dımaşkî. *Bedâiu'l-Fevâid.* nşr. Ali b. Muhammed İmran. 4 Cilt. Cidde: Dâru Âlemi'l-Fevâid. ts.

İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail b. Kesir el-Kureyşî. *İhtisâru Ulûmi'l-Hadis.* nşr. Mahir Yasin Fahl. Riyâd: Dâru'l-Meymân. 1434/2013.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem b. Alî er-Rüveyfiî. *Lisânü'l-Arab.* nşr. Emin Muhammed Abdilvehhab - Muhammed Sâdık el-Ubeydi. 28 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi. 3. Basım, 1420/1999.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Bağdâdî. *et-Tabakâtu'l-Kübrâ.* 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye. 1411/1990.

İbn Yûnus, Ebü'l-Hasen Alî b. Abdirrahmân b. Ahmed es-Sadefî. *Târîhu İbn Yûnus Mısrî.* nşr. Fethi Abdulfettâh. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye. 1421/2000.

İbnü's-Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn eş-Şehrezûrî. *Mukaddime İbni's-Salâh fî Ulumi'l-Hadis.* nşr. Nureddin Itır. Beyrut: Dâru'l-Hadis. ts.

İbrahim Mustafa, vd. *(Mecma'u Luğati'l-Arabiyye), el-Mu'cemü'l-Vasît.* nşr. İbrahim Medkûr. Kahire: Mektebetü'ş-Şüruku'l-Devleti. 1426/2005.

Kâdî Beyzâvî, Nâsırüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. *Envaru't-Tenzîl ve Esraru't-Te'vil.* nşr. Muhammed Abdurrahman el-Maraşlî. 2 Cilt. Kâhire: Mektebetü'l-Tevfikiyye. 2. Basım, 1438/2016.

Kâdî Iyâz, Ebü'l-Fazl Iyâz b. Mûsâ b. Iyâz el-Yahsubî. *el-İlma' İlâ Ma'rifeti Usûli'r-Rivaye ve Takyîdi's-Semâ'.* Kâhire: Dâru'l-Turâs. 1390/1970.

Koçyiğit, Talat. *Hadis Usulü.* Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları. 1387/1967.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmiu li Ahkami'l-Ku'an ve'l-Mubeyyinu limâ Tedammenehû Mine's-Sünneti ve Âyi'l-Furkân.* nşr. Ahmed Berdunî. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle. 1427/2006.

Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî. *el-Muvatta.* nşr. Muhammed Mustafa el-A'zamî. 8 Cilt. Abu Zabi: Müessesetü Zayid b. Sultan Âli Nehyan li'l-A'meli'l-Hayriyye ve İnsaniyye. 1425/2004.

Memiş, Mahmut. *"Hadis İlminde Görme Engelli Raviler ve Rivayete Ehliyetlerinin Değeri".* Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi 2019.

Mevsılî, Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullāh b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyâr li-Ta'lîli'l-Muhtâr.* nşr. Mahmûd Ebû Dakika. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye. 5. Basım, 1434/213.

Meydânî, Guneymî Dımaşkī, Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde. *Lübâb fî Şerhi'l-Kitâb.* nşr. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî. 1436/2014.

Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf. *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'l-Ricâl.* nşr. Beşşar Avvad Ma'ruf. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle. 1404/1983.

Muhyiddin Şeyhzade, Muhammed b. Muslihiddin Mustafa Kocevî. *Hâşiyetu Muhyiddin Şeyhzade alâ Tefsiri'l-Kâdî el-Beydâvî.* nşr. Muhammed Abdulkâdir Şâhin. 8 cilt. Beyrut: Dâru Kutubi'l-İlmiyye. 2. Basım, 1434/2013.

Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *et-Takrîb ve't-Teysîr li Ma'rifeti Süneni'l-Beşiri'n-Nezîr.* nşr. Muhammed Osman el-Haşt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbu'l-Arabî. 1406/1985.

Öztürk, Mustafa. "Hadis Rivâyetinde Telkin-Zabt İlişkisi ve Telkin Yoluyla Yapılan Tahrifler". *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD),* 9/1, (2011), 7-24.

Râmhürmüzî, Ebû Muhammed İbn Hallâd Hasen b. Abdirrahmân b. Hallâd. *el-Muhaddisü'l-Fâsıl Beyne'r-Râvî ve'l-Vâ'î.* nşr. Muahammed Acâc el-Hatib. b.y.: Dâru'l-Fikr. 1405/1984.

Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed. *Fethu'l-Muğîs bi Şerhî Elfiyyeti'l-Hadîs.* nşr. Abdulkerim b Abdullah b. Abdurrahman el-Hudayr. 5 Cilt. Riyâd: Mektebetü Dâri'l-Menhec. 1426/2005.

Sezgin, Fuat. *Buhârî'nin Kaynakları.* Ankara: Otto Yayıncılık. 7. Baskı, 1441/2019.

Süneykî, Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyyâ b. Muhammed. *Fethu'l-Bâkîbi Şerhî Elfiyyeti'l-Irâkî.* nşr. Abdullatif b. Humeym. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye. 2002.

Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *er-Risâle.* nşr. Ahmed Muhammed Şâkir. Mısır: Mektebetü'l-Halebî. 1359/1940.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Tedrîbu'r-Râvî fî Şerhî Takrîbi'n-Nevevî.* nşr. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Firyâbî. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Kevser. 1415/1994.

Yücel, Ahmet. *Hadis Usulü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları. 6. Basım, 2016.